

Työväen historian tutkimus Suomessa

”Työväen historia”?

Annetun otsikon käsite ”työväen historia” on mahdollista ymmärtää laveaksi tutkimusalueen kattonimikkeeksi, joka viittaa moninaisesti taloudellisiin, sosiaalisiin, poliittisiin, kulttuuriin, aatteellisiin ilmiöihin. Mutta voi ajatella myös niin, että käsitteessä ”työväen historia” tiivistyvät eräät keskeiset ajankohtaiset kansainvälisen tutkimuskeskustelun kysymykset, joiden kautta kuva jäsentyy moniulotteisemmin kuin vain erilaisten ilmiöryhmien muodostamiksi lohkoiksi. Yritän aluksi luonnostella kolme sellaista keskustelujen ongelmanasettelua, jotka tavallaan leikkaavat toisiaan ”työväen historian” käsitteessä.

Ensimmäinen ongelma, joka on tullut tematisoiduksi monissa erilaisissa keskusteluyhteyksissä, voidaan epätarkoin apukäsittein nimetä kysymykseksi siitä, miten suhteutuvat toisiinsa työläisten/työväestön/työväen/työväenluokan talous- ja sosiaalhistoria ja työväen/työväenluokan/työväenliikkeen poliittinen ja aatehistoria. Osaksi on ollut kyse kahdesta erillisestä tutkimusalueesta. On tutkittu toisaalla yhteiskunnan luokkarakennetta, työväestön/työväenluokan sisäistä rakennetta ja sitä suhteellisen määrittelemätöntä asiaa, jota on tapana kutsua työväenluokan ”asemaksi” tai ”sosiaalseksi asemaksi” (Lage), toisaalla taas työväenliikkeen organisaatioiden, politiikan ja ideologian historiaa. Mutta usein näiden kahden puolen keskinäissuhde on myös nähty työväenluokan ja työväenliikkeen tutkimuksen keskeisenä teoreettis-metodisena ongelmana. Marxilaisissa tutkimussuuntauksissa ongelman asettamisen olennaisia lähtökohtia on ollut Karl Marxin esitys työväenluokan kohoamisesta luokasta ”sinänsä” (an

sich) luokaksi "itselleen" (für sich). Tunnetuimpia erityisyhteyksiä, joissa työväenluokan aseman ja rakenteen sekä työväenliikkeen politiikan ja ideologian suhde on ollut esillä, on ollut keskustelu ns. työläisaristokratian ja reformismin yhteydestä — keskustelu, joka lopultakin näyttää suhteellisen vähän auttaneen reformistisen työväenliikkeen historiallista ymmärtämistä.

Toinen "työväen historia"-käsitteestä purkautuva ongelma-asetelma voidaan, sen erilaisista keskustelumuuunnelmista yleistäen, esittää kysymyksenä: historia ylhäältä vai historia alhaalta? Erilaisista lähtökohdista on noussut esiin vaatimus siitä, että keskipisteeseen on työväen historian tutkimuksessa asetettava työläisten arkipäivä ja arkikokemus. Vaatimuksella on useita "kansainvälistyneitä" traditiotaustoja: englantilaisen sosiaalishistorian "people's historyn" traditio, jossa työväen historian osalta klassikon aseman on saanut E. P. Thompsonin "The Making of the English Working Class" (1963), ranskalaiset annalistit, lähtökohdiltaan amerikkalais-englantilainen, merkityssisällöltään sittemmin paljon laajentunut "oral historyn" perinne.

Vaatimukseen historiasta alhaalta on liittynyt sosiaalishistorian asettaminen poliittista historiaa vastaan, niin kuin esimerkiksi ns. Marburgin koulukunnan edustaja Frank Deppe on huomauttanut samalla työväenliikkeen poliittista historiaa perustellen.¹ Mutta on huomattava, ettei tämä ylä- ja alatasen historian jako palaudu edellä esitettyyn taloudellissosiaalisen ja poliittis-ideologisen puolen keskinäissuhteen ongelmaan. Liioin asetelma ei mene päällekkäin itseymmärrykseltään marxilaisen ja ei-marxilaisen tutkimuksen rajan kanssa. Yhdeltä merkittävältä osin kyse on ollut vastakkainasettelusta sellaisen työväenluokan ja työväenliikkeen historian tutkimuksen välillä, joka operoi yhteiskunnan taloudellisten ja poliittisten rakenteiden, kehityksen liikevoimien ja organisaatioiden tasolla, ja sellaisen tutkimuksen välillä, joka pyrkii operoimaan työläisten sosiaalisen kokemuksen ja todellisuuden haltuunottotavan tasolla. Eroa on saatettu kaavamaisesti kuvata makrohistorian ja mikrohistorian väliseksi (H.-U. Wehler)². Tärkeitä ovat ne keskustelun ja tutkimuksen suun-

nat, joissa keskipisteeseen on asetettu se todellinen historiallinen ongelma, jonka tämä vastakkainasettelu ilmaisee, nimitäin kysymys arkipäivän ja sosiaalisen kokemuksen suhteesta elämisen yhteiskunnallisiin ehtoihin.

Kolmas ”työväen historian” ongelmaulottuvuus, jonka tässä haluan nostaa esiin, koskee tutkimuksen subjektin (tutkijan) ja tutkimuksen kohteena olevan historiallisen subjektin (työläisten/työväen/työväenluokan/työväenliikkeen) keskinäissuhdetta. Tämä kysymys ei asetu pelkästään sillä yleisellä tasolla, jolla kysytään tutkimuksen yhteiskunnallisia lähtökohtia ja intressejä ja sitä, kenen ehdoilla tutkija asettaa kysymyksensä. Nimenomaan silloin, kun ”työväen historia” tarkoittaa työläisten omaa historiantutkimusta, kuten on Suomessa laita erityisesti Jorma Kalelan johtamassa Paperiliiton historiaprojektissa, subjektin ja objektin suhde konkretisoituu historiatietoisuuden tuottamisprosessina uudella, epäilemättä myös ongelmia sisältävällä tavalla.

Edellä monin tavoin oikein hahmottamieni ”työväen historian” ongelmaulottuvuuksien avulla olen halunnut osoittaa, ettei tutkimustilannetta voida arvioida yksitasoisen tutkimuskenttä-mielikuvan varassa, siis vain kysymällä, *mitä* on tutkittu, *mitä* tutkitaan, *mitä* pitäisi tutkia vielä olevien aukkojen täyttämiseksi. Olennaista on se, *miten*, millaisista yhteiskunnallisista ja teoreettisista lähtökohdista, ”työväen historia” on tematisoitunut tutkimuskohteeksi.

Suomalaisen tutkimustilanteen arviointia vaikeuttaa se, että työväenliikkeen/työväen historian tutkimuksen lähtökohdista on täällä käyty hyvin vähän keskustelua. Tutkimustehtävät on asetettu ja viety läpi itseriitteisesti, suhteuttamatta niitä esimerkiksi ulkomaisiin keskusteluihin. Tämän toteaminen toisaalta jo sisältää tutkimustilanteen arvion. Ehkä työväenliikkeen historia on historiantutkimuksessamme niin uusi — jos kohta viime aikoina paljon viljelty — alue, että tutkittavaa on riittänyt ”luonnostaan”; tutkijalle on riittänyt *aiheenvalinta* eikä hänen ole tarvinnut syventyä kysymyksenasettelun pohdiskeluun. Tällaisen pohdinnan vähäisyys kylläkin ilmen-

tää ylipäättään historiantutkimuksellemme ominaista umpioituneisuutta.

Seuraavassa tarkastelen Suomessa vallitsevan työväen historian tutkimustilanteen historiallisia taustoja sekä ajankohdaisia tutkimusintressejä. Kattavaa tai edes edustavaa selostusta tehdyistä tai tekeillä olevista tutkimuksista en pyri esittämään³. Tarkastelutapani on siten kriittinen, että sen voisi toivoa tarjoavan joitakin aineksia uusien kysymyksenasettelujen miettimiselle. Mitään tutkimusohjelmaa en kuitenkaan yritä julistaa.

Tutkimuksen historia

On perusteltua lähteä työväen noususta tutkimuskohteeksi. Vuosisadan vaihteen Suomessa kehittyi merkittävä konkreettinen yhteiskuntatutkimus. Voi sanoa, että tämä yhteiskuntatutkimus oli oleellisesti muoto, jonka kautta avautumassa olleet luokkaristiriidat kohosivat ”sosiaalisena kysymyksenä”, ”työväenkysymyksenä”, ”tilattoman väestön kysymyksenä”, ”torpparikysymyksenä” valtiollisen julkisuuden piiriin. Tämän sosiaalitutkimuksen määrittelemisen politiikan välineeksi latistaa sen merkityksen: pikemminkin — ja tässä nojaudun keskusteluihini Jussi Turtolan ja Pauli Mannisen kanssa — se oli intentioiltaan yhteiskuntapolitiikkaa luovaa. Tutkimus perustui siihen asemaan, jonka porvarillinen sivistyneistö Suomessa sai historiallisessa kehityskulussa, jossa kietoutuivat yhteen luokkaristiriidan avautuminen ja suomalaisen kansakunnan kehkeytyminen. Konkreettisen sosiaalitutkimuksen syntyyn liittyneelle ajattelulle oli ominaista avoimuus ulkomaisille teoreettisille vaikutteille. Ilkka Turunen⁴ on osoittanut, että saksalaisen katederisosialismin ja historiallisen taloustieteen ohella näitä vaikutteita saatiin mm. englantilaisesta sosiaaliliberalismista. Myönteisessä hengessä saatiin arvioida myös Marxin tutkimuksia.

Vuosisadan alun yhteiskuntatutkimukselle oli ominaista historian ja yhteiskuntatieteiden tieteenjaollinen eriytymättömyys. Konkreettisen sosiaalitutkimuksen nousua vastasi ja

vahvasti historiantutkimuksen kollektiivinen, *Lamprecht*-vaikutteinen suuntautuminen. Tämän ilmentymänä mainitaan usein Väinö Voionmaan Tampereen historia. Siinä on yhtenä tärkeänä juonteena esitys työväenluokan muodostumisesta ja kohoamisesta itsetietoisuuteen.

Itsenäistymisen ja kansalaissodan jälkeen kollektiivisen historiantutkimuksen traditio vielä säilyi Gunnar Suolahden ja hänen oppilaidensa kantamana. Tähän traditioon kuului Heikki Wariksen 1930-luvun alussa julkaisema kaksiosainen tutkimus ”Työläisyhteiskunnan syntyminen Helsingin Pitkäsillan pohjoispuolelle” (1932, 1934); sen ensimmäinen osa esitettiin historian väitöskirjana. Samalla kun tutkimus liittyi konkreettisen yhteiskuntatutkimuksen ja kollektiivisen historiantutkimuksen vanhaan traditioon, siinä ilmeni Suomessa ennennäkemättömästi amerikkalaisen sosiologian vaikutus. Tutkimus yhdisti ohjelmallisesti historiallisen, tilastollisen ja elämäkerrallisen menetelmän. Siinä missä Voionmaa tarkasteli työväenluokan kehittymistä yhteiskunnalliseksi subjektiksi, Wariksen tutkimuskohteena taas oli sosiaalinen muutos, kuten Pertti Haapala on eroa luonnehtinut⁵.

Ensimmäinen työväenliikkeen historiaa käsitellyt väitöskirja ilmestyi Suomessa vuonna 1924. Tekijä oli Jarl von Schoultz. Hänen tutkimuksensa ”Bidrag till belysande av Finlands socialdemokratiska partis historia, del I” käsitteli Suomen työväenliikkeen vaiheita vuoteen 1906.

Valtavirtana vuoden 1918 jälkeen oli kuitenkin se, että akateeminen historiankirjoitus lähti etsimään Suomen kansan identiteettiä luokkaristiriitaa ja Venäjän-yhteyttä edeltäneestä ajasta, kun taas populaarihistorioitsijat keskittivät voimavaraansa vapaussotahistoriointiin. Samaan aikaan 1920- ja 1930-luvuilla yhteiskuntatutkimus yhtäältä hallinnollistui sosiaalipoliittisten selvitysten tekemiseksi, toisaalta tieteenjaollisesti (nimenomaan kansantaloustiede) eriytyi historiasta.

Vuoden 1918 punainen kokemus välittyi luokkasotakirjallisuudessa ja työväestön erilaisissa, organisoiduissa ja välittömästi ihmistenvälisissä traditionsiirron muodoissa. Valkoisen hegemonian voimakkuus ilmeni kuitenkin paitsi työväenkulttuurin ja työväenliikkeen legitiimisyysden ahtaina rajoina

myös vasemmistolaisen sivistyneistön heikkoutena. Sosialidemokraattisen puolueen pragmaattinen suuntautuminen osaltaan merkitsi sitä, että vanhalle työväenpuolueelle ominainen sosialististen perusteiden teoreettinen pohdinta jäi taka-alalle, K. H. Wiikistä ja 1930-luvun lukeneista vasemmisto-oppositiolaisista huolimatta. Maanalaisuudessa toimineen SKP:n piirissä syntyi Neuvostoliitossa joitakin yrityksiä suomalaisen yhteiskunnan luokkarakenteen ja luokkasuhteiden marxilaiseen erittelyyn, ennen muita on mainittava nimimerkki N. Tähti eli Einari Laaksovirta.

Toisen maailmansodan jälkeinen poliittinen muutos ei aiheuttanut välitöntä ideologista murrosta akateemisessa historiantutkimuksessa. Historiantutkimuksen paikka oli ideologista jatkuvuutta ylläpitäneen henkisen puolustuksen ja henkisen jälleenrakennuksen riveissä. Toisaalta uusin resurssien ja tiedekunnan nopeasti laajentuneet yhteiskuntatieteet erkaantuivat historiasta. 1950-luvulla yksi suomalaisen sosiologian tärkeistä uusista kohdealueista oli työelämä ja sen ristiriidat, jolloin ongelmanasetteluissa yleensä yksilön sopeutumisen näkökulma oli keskeinen (Paavo Koli, Vesa Laakkonen, Paavo Seppänen). Historiallinen suuntautuminen työnsosiologisessa tutkimuksessa näyttää pysyneen elävimpänä Turussa. Siellä sosiaalishistorioitsija-sosiologin Esko Aaltosen oppilas ja teollisten suhteiden ongelmia pohtineen, professori Carl Erik Knoellingerin kokoaman piirin jäsen Mauno Koivisto väitteli vuonna 1956 Turun sataman sosiaalisia suhteita käsitteellä tutkimuksellaan.

Tietämystä suomalaisten työmarkkinasuhteiden ja ammattiyhdistysliikkeen historiasta lisäsivät osaltaan muutamat merkittävät palkattujen tutkijoiden tekemät ammattiliittojen tarinat, jotka ilmestyivät 1950-luvun puolivälin jälkeen ja 1960-luvun alussa. Parhaimpia olivat Jaakko Oksasen paperiliiton historia, Erkki Salomaan — ammattiyhdistysliikkeen historian muutenkin tuotteliaan tutkijan — rakennusliiton historia ja Johan Koiviston metalliliiton historia. Ammattiyhdistysliikkeen oman historiankirjoituksen edellinen huomattava saavutus oli ollut Eero Haapalaisen, J. K. Karin ja Matti

Paasivuoren kokoama viisiosainen teos ”Ammattiyhdistysliike”, joka valmistui vuonna 1917.

Toisen maailmansodan jälkeisenä aikana ennen 1960-lukua oli työväenliikkeen piirissä tai ainakin siihen sitoutuneiden toimesta valmistunut myös muita liikkeen historian yleisesityksiä: Y. K. Laineen ”Suomen poliittisen työväenliikkeen historia I—III” (1945, 1946), joka, merkittävää kyllä, oli saanut tukea jo vuonna 1936 asetetulta Valtion itsenäisyushistorialautakunnalta; R. H. Oittisen ”Työväenkysymys ja työväenliike Suomessa” (1948); Juhani Paasivirran ”Suomen poliittisen työväenliikkeen kehitys” (1949) sekä hänen kaksiosainen yleisesityksensä ”Työväenliike yleiseurooppalaisena ilmiönä” (1953); SDP:n 50-vuotishistoria (1949); SKP:n vuosikirjat ja juhlijulkaisut, joissa kuvattiin vallankumouksellisen työväenliikkeen taisteluhistoriaa.

Paasivirta (edellä mainituilla yleisesityksillään, jo niitä varhemmalla ”Suomen itsenäisyyskysymys” -tutkimuksellaan ja etenkin vuonna 1957 julkaisemallaan tutkimuksella ”Suomi vuonna 1918”) sekä Hannu Soikkanen vuonna 1961 ilmestyneellä väitöskirjallaan ”Sosialismin tulo Suomeen” aukaisivat työväenliikkeen historiaan kohdistuvan tutkimuksen uraa akateemisen historiantutkimuksen sisälle. Voi ehkä yleistää, että sellainen työväenliikkeen historian tutkimus, jonka lähestymistapa vastasi sodanjälkeisen ns. kansanvaltaisen sosialidemokratian yhteiskuntakuvaa, saattoi tulla legitiimiksi akateemisen historiantutkimuksen piirissä.

Se mahdollisuus, että Suomen lähihistorian koko kuva olisi lähdetty muuttamaan työväen historian näkökulmasta, kohtasi kuitenkin historiantutkimuksen establismentin vastustuksen. Tämä oli pääteltävissä Väinö Linnan Pohjantähti-trilogian herättämästä reaktiosta. Toisaalta Linnan teos oli historiantutkimukselle painava haaste. Viljo Rasilan torpparikysymykseen kohdistuva tutkimus oli käynnistynyt jo tätä ennen; ensimmäinen osa julkaistiin vuonna 1961. Rasilan torpparikysymykseen ja kansalaissodan sosiaaliseen taustaan kohdistuneet tutkimukset sekä Jaakko Paavolaisen 1960-luvun lopulla julkaistut tutkimukset vuoden 1918 poliittisesta väkivallasta liittyivät, kuten Matti Klinge esittää Suomen kulttuu-

rihistorian III osassa, ”Väinö Linnan Täällä Pohjantähden alla -trilogian avaamaan keskusteluun itsenäistymis- ja vapausota-kansalaisotavaiheen uudesta näkemisestä ja olivat osaltaan johtamassa samanlaiseen uuteen kansalliseen integraatioon kuin mitä vuoden 1966 jälkeinen poliittinen elämä on edustanut”⁶.

Työväenliikkeen historiaan 1960-luvun lopulta lähtien kasvaneen tutkimusharrastuksen ymmärtämiseksi Klingeninänsä ylimalkainen huomio avaa tärkeän näkökulman. 1960-luvulla suomalaisessa yhteiskunnassa tapahtui ideologinen murros, joka liittyi yhteiskunnan hallitsemistavan yleiseen muutokseen. Historiantutkimuksessa muutospaineet ilmenivät suuntautumisessa Suomen lähimenneisyyden kohtalonvaiheisiin. Tehtäväksi otettiin niitä koskevien, aikansa eläneiksi katsottujen myyttien rikkominen. Nämä myytit elivät nimenomaan vuoden 1918 perinnössä. Voi väittää, että historiantutkimus lähti leikkaamaan vuoden 1918 lopullisesti irti nykyisyydestä, siirtämään sen menneisyydeksi ja nostamaan sen samalla menneisyyden yhteiseksi kansalliseksi kokemukseksi, ”kansalliseksi murhenäytelmäksi”. Tähän liittyi myös se, että Linna nostettiin kansakunnan kaapin päälle.

Sen vaatimuksen takana, että vuosi 1918 oli selvitettävä perinpohjin punaisillekin oikeutta tehden, oli toki työväenliikkeen vuoden 1966 jälkeen kasvanut poliittinen vaikutusvalta. Rafael Paasion ensimmäisen hallituksen päätöksin aloitettu Punaisen Suomen historia -projekti on 1980-luvun alussa tuottanut tai tuottamassa seikkaperäisiä, aihepiireistään ilmeisestikin viimeisen sanan asemaa tavoittelevia tutkimuksia (Jussi T. Lappalainen, Juhani Piilonen, Marja-Leena Salkola).

Siinä missä historiantutkimuksen lähtö leikkaamaan myyttejä merkitsi tavallaan työväenliikkeen historian rajaamista menneisyyteen ja sen saattamista sellaisena historiantutkimuksen legitiimiksi kohteeksi, vasemmistolaisen sivistyneistön nousu Suomessakin 1960-luvun lopulla sisälsi päinvastaisen pyrkimyksen ajankohtaistaa työväenliikkeen taisteluhistoria ja sitoa se suoraan senhetkisen yhteiskunnan ristiriitoihin. Kuitenkin varsinaisesti vasta 1970-luvulla Suomen yliopistoihin ja tieteeseen tunkeutunut marxilainen tutkimus-

suuntaus kytkeytyi nimenomaan ns. systemaattisiin yhteiskuntatieteisiin ja niiden kriiseihin. Sen sijaan historiantutkimuksen tieteenjaolliselle reviirille se on vain vähäisessä määrin pystynyt tunkeutumaan.

Oma erityislukunsa on Raoul Palmgrenin kantamana akateemiseen sfääriin kohonnut marxilaisen kirjallisuudentutkimuksen suomalainen perinne. Palmgrenin Suomen työväenliikkeen kaunokirjallisuutta käsittelevät tutkimukset⁷ ovat työväen historian kannalta keskeisiä.

Seitsemänkymmentäluvulla nousseen teoreettisen, paljolti länsisaksalaiseen keskusteluihin suuntautuneen marxilaisen yhteiskuntatieteen ongelmanasetteluissa Suomen työväenliikkeen historialla ei ole ollut olennaista sijaa. Työväenliikkeen historian tutkimus taas on ollut suurelta osin ”työväenhenkistä”, mutta varsin vähäisessä määrin Marxiin tai marxismiin teoreettisesti refleктоivaa.

Tutkimuksen tila

Koetan seuraavaksi yleispiirteisesti suhteuttaa työväen historian suomalaista tutkimustilannetta alussa kuvaamiini kansainvälisen keskustelun kolmeen ongelmauottuvuuteen. Ensimmäinen ongelma koski työväestön/työväenluokan talous- ja sosiaalhistorian ja työväenliikkeen poliittisen ja aatehistorian suhdetta.

Osaksi kyse on niin meillä kuin muuallakin kahdesta kohdealueesta, joilla kummallakin saatetaan tehdä tutkimusta toisistaan riippumatta. Toisessa päässä ovat luokkarakennetta selvittävät tilastolliset analyysit, toisessa päässä sosialististen aatteiden historialliset tutkimukset. Tässä suhteessa esimerkiksi Tampereen yliopiston Historiatieteen laitoksella skaala on laaja: toisaalla Tampereen työväestön — tosin myös sen kollektiivisten toimintamuotojen — muodostumisen demografis-sosiaalinen tutkimus, toisaalla Toisen internationaalien teoreettisten auktoriteettien ajattelun tutkimus. Tampereen yliopiston Sosiologian ja sosiaalipsykologian laitoksella toimii osana kansainvälistä tutkimushanketta luokkarakenneprojek-

ti. Sen lähestymistavassa myös luokkasubjektiviteetin ongelmalla on osansa.

Työväenliikkeen historian näkökulmasta erityisen ohjelmallista pyrkimystä taloudellisen, sosiaalisen, poliittisen ja ideologisen tason yhdistävään kokonaistulkintaan ovat Suomessa edustaneet vuonna 1976 julkaistu "Suomen työväenliikkeen historia" -kirja sekä sen toimituskunnan jäsenen Sepo Hentilän vuonna 1979 ilmestynyt väitöskirja reformismin läpimurrosta ruotsalaisessa sosialidemokratiassa. "Suomen työväenliikkeen historiassa", jonka kirjoittajakollektiiviin kuuluin, on taipumuksena palauttaa politiikka ja ideologia historiallis-tulkinnallisesti välittömiin taloudellisiin luokkaintresseihin. Hentilän väitöskirjassa taas nämä "tasot" esiintyvät toisistaan erillisempinä selityksen osatekijöinä, joista primaarinen on talous. Voidaan kuitenkin esittää se vaatimus, että tutkimuksen olisi päästävä yli sen asetelman, jossa jäädään pohtimaan, miten vahva tai heikko on taloudellisosiaalisten ja poliittis-ideologisten "tekijäin" välinen riippuvuus. Jos tavoitteena pidetään reaalisen historiallisen prosessin käsitteellistämistä, tutkimuksen olisi tavoitettava sekä se kapitalismin syvähistorian taso, jolla "taloudellinen", "sosiaalinen", "poliittinen", "ideologinen" määrittyvät erillisiksi kategorioiksi, että ihmisten elämäntapojensa kokema tapahtumisen ja tekemisen taso.

Edellisistä poikkeavaa, mutta niin ikään suomalaisen yhteiskunnan taloudellisen ja poliittisen muotoutumisen yhdistävää lähestymistapaa on edustanut Risto Alapuro. Hänen historiallis-sosiologinen tutkimusotteensa on Suomessa jokseenkin ainutlaatuinen, mutta tukeutuu moniin ulkomaisiin esikuviin. Alapuron kohteena on paljolti ollut *state making* (valtion muodostumis-) -prosessin ja luokkaristiriidan yhteys. Uutta näkökulmaa työväenliikkeen nousuun Suomessa on tuomassa myös Helsingin yliopistossa käynnissä oleva kansanliikeprojekti, jossa työväenliikkeen synty kytkeytyy kansalaisyhteiskunnan organisoitumiseen.

Toinen alussa esittämäni ongelmaulottuvuus liittyy kysymykseen: historia ylhäältä vai historia alhaalta? Työväenkulttuuria/työväestön elämäntapaa on jo pitkään systemaatti-

sesti tutkittu Turun yliopiston Kulttuurien tutkimuksen laitoksella kansantieteen sisällä professori Ilmar Talven johdolla. Tutkimus on kohdistunut sekä yksittäisiin ammattiryhmiin että yksittäisiin tehdasyhteisöihin. Työväestön etnologisen tutkimuksen ulkopuolelle on kuitenkin tavallisesti rajautunut se työväen kulttuuri, joka voidaan määritellä työväestön elämäntavan ja työväenliikkeen suhteeksi. Kyse on eräässä mielessä ollut tilastollisen luokka-analyysin yhtä ulkoisesta, ”objektiivisesta” kulttuurianalyttisestä vastineesta. 1960-luvun alkupuolella alkaneessa Työväen muistitietotoimikunnan työväenperinteen tallennustyössä onkin sen vuoksi ollut tärkeää se, että sen keräämässä aineistossa yhdistyy sekä sosiaaliseen että poliittiseen kokemukseen perustuva muistitieto.

Kaiken kaikkiaan eri lähtökohdista tapahtuva suuntautuminen paikallistasoon on tätä nykyä selvästi havaittavissa. Omalla erityisellä tavallaan sitä edustaa Tampereen työväestö-projekti. Se katsoo jatkavansa Voionmaan ja Wariksen perintettä, mutta sillä on myös useita ulkomaisia vastineita: Tukholman työväenluokan synty -projekti 1970-luvulla, Kristiania-projekti Oslolla — se näyttää ATK:hon nojaavine tutkimusmenetelmineen olevan varsin lähellä myöhemmin aloittaneita tamperelaisia —, osaksi myös ddr-läinen Hartmut Zwahr, joka on saanut kansainvälistä kuuluisuutta Leipzigin työväenluokan konstituoitumista koskevalla tutkimuksellaan ja siihen liittyvällä teoreettisella konseptiollaan.

Tutkimuksen kohdistuminen ’paikalliseen’ ei kuitenkaan sinänsä välttämättä vie lähemmäs sitä, miten arkipäivä ja sosiaalinen kokemus on muotoutunut ja sisällöllistynyt. Paikallistutkimusta ei ilmeisestikään sinänsä voida pitää ratkaisuna siihen ongelmaan, että ”arkipäivä” on yleensä jäänyt työväen ja työväenliikkeen historian tutkimuksessa jäännöskategoriaksi, varsinaisen historiallisen prosessin ulkopuolelle. Esimerkiksi paikalliseen järjestöön kohdistuva tutkimus näyttää yleensä jääneen toisintamaan samaa organisaatiokeskeisyyttä kuin valtakunnalliseenkin järjestöön kohdistuva.

Mutta liioin ajatus, jonka mukaan todellista historiaa on se, minkä ihmiset arkipäivässään ja välittömässä kanssakäymisessään kokevat ja strukturoivat, ei voi olla työväenliikkeen

historian tutkimuksen ongelmien ratkaisu tai edes ratkaisun ideaali. Kapitalistisen yhteiskunnan omaan historiallisuuteen kuuluu 'sosiaalisen' ja 'yhteiskunnallisen' eriytyminen; 'yhteiskunnallinen' asettuu epäpersoonallisina suhteina ja sisäistettävänä pakkoina ihmisten elämäkäytännön yläpuolelle, strukturoimaan sitä tavalla, joka ei tule tiedostetuksi välittömän sosiaalisen kokemuksen tasolla. Tämä jännite on pitkälti avoin työväen ja työväenliikkeen historian tutkimuksen metodinen ongelma ja haaste.

Kolmas alussa esiinnostamani ongelma liittyi tutkimuksen ja tutkimuskohteen suhteeseen. Se on yhteydessä jo edellä esittämäni. Työväenliikkeen historian tutkimus on meillä laajentunut merkittävästi juuri eri työväenjärjestöjen itsensä teettämien historioiden muodossa, nimenomaan 1970- ja 1980-luvuilla. Soikkasen kirjoittaman sosialidemokraattisen puolueen historian ensimmäinen osa ilmestyi vuonna 1975 ja toinen osa on valmistumassa. SKP ei kylläkään ole kyennyt teettämään omaa historioteostaan. Sen historia on toistaiseksi jäänyt puolueen veteraanien kirjoitusten ja joidenkin ulkomaisten historioitsijoiden (John H. Hodgson, Anthony Upton) kiinnostuksen varaan, unohtamatta Ilkka *Hakalehdon* vuodelta 1966 olevaa väitöskirjaa vuosien 1918—1928 SKP:stä. Vuoden 1982 lopussa ilmestyivät SAK:n (Pirjo *Ala-Kapee* ja Marjaana *Valkonen*) ja TUL:n (Seppo *Hentilä*) historioteosten ykkösosat⁸. Itseään kunnioittavat ammattiliitot ovat palkatuin tutkijavoimin teettäneet tai teettämässä historioitaan. On ilmestynyt myös useita, varsin laajojakin paikallisten työväenjärjestöjen historioita ja monia hankkeita on vireillä.

Esittäessäni tässä yhteydessä kysymyksen tutkimuksen ja tutkimuskohteen suhteesta en tarkoita tilaustyön erilaisia hankaluuksia. Kysyn pikemmin sitä, mikä merkitys historialla on tämän päivän työväenliikkeessä.

Järjestöjen vaurastuminen ja sopivien tutkijatarjokkaiden määrän kasvu ei luultavasti kokonaan selitä järjestöhistorioiden runsasta teettämistä 1970-luvulta lähtien. Mutta niitä kirjapinoja, jotka koostuvat veteraanien vanhoja historiikkeja siinänsä "tieteellisemmistä" historiateoksista, ei pidä myöskään

oikopäätä nähdä osoitukseksi syventyneestä historiatietoisuudesta. Nimenomaan ammattiyhdistysliikkeen nykyisin itseensä kohdistamassa tai itsestään tilaamassa tutkimuksessa näkyy kaksi käänteispuolta. Toista edustavat järjestöhistoriat, toista taas erilaiset jäsendemokratiatutkimukset, joissa selvitetään jäsenten harrastuksia, aktiivisuutta, kiinnittymistä organisaatioon. Tämä kaksinaisuus itse asiassa ilmentää työväenliikkeessä tapahtunutta historian ja historiatietoisuuden katkosta. Järjestöhistorioissa menneisyydeksi rajattu historia esineellistyy ideologian osaksi, jonka funktio perustuu siihen, että työväenjärjestöt yhä vähemmän kykenevät määrittämään itseään yhteiskunnalliseksi liikkeeksi, työväenliikkeeksi, muuten kuin menneisyyteensä viittaamalla. Tällaisen työväenliike-identiteetin ylläpitämisellä taas on merkitystä lähinnä aktiivijäsenten kerrostumalle, josta osa myös harrastaa historiaa. Järjestöhistoria edustaa näkökulmaa menneisyyteen; näkökulmaa tulevaisuuteen taas edustaa jäsendemokratiatutkimus, jonka ongelmanasettelua hallitsee abstrakti organisaation ja yksityisen jäsenen/”tavallisen ihmisen” suhde. Historia ei välity tästä yli.

Työväenliikkeen historian tutkimuksen kannalta järjestöhistoriallisen tutkimuksen pulmallisuus liittyy yhdeltä osin tehtävänasettelun näennäiseen itsestäänselvyyteen. Järjestön historia on jotain, joka näyttää itsessään määrittävän tutkimuksen rajat, ongelmat, keskeiset lähteet. Aiheenvalinta riittää, kysymyksenasettelua ei tarvitse pohtia. Mielikuva tutkimuksellisen aukon täyttämisestä voi ohjata työtä. Jotta ”työväen historialla” voisi olla merkitystä historiallisessa tilanteessa, jossa yhteiskunnallinen todellisuus itse on muun muassa työn merkityksen osalta katkaisemassa perspektiivejä menneisyydestä tulevaisuuteen, on kuitenkin välttämätöntä nousta aiheenvalinnoista kysymyksenasetteluihin, tutkimuksen lähtökohtia koskevaan itseymmärrykseen.

VIITTEET

- 1 Frank Deppe: Einheit und Spaltung der Arbeiterklasse. Überlegungen zu einer politischen Geschichte der Arbeiterbewegung. Marburg 1981, erityisesti s. 7, 16.
- 2 Tässä Detlev Peukertin ("Arbeiteralltag — Mode oder Methode?" — Argument-Sonderband AS 94. Berlin (West) 1982, s. 8, 14) mukaan.
- 3 Helsingin yliopiston Poliittisen historian laitoksella 1970-luvulla toiminut Suomen työväenliikkeen historia -projekti teetti aihepiiriä käsittelevän bibliografian, joka ulottuu vuoteen 1977. Ilkka Liikanen: Suomen työväenliikkeen historiallinen bibliografia. Helsingin yliopiston Poliittisen historian laitoksen julkaisuja 1/1979. Helsinki 1979. — Työ bibliografian saattamiseksi ajan tasalle on meneillään.
- 4 Ilkka Turunen: Patriarkalismin ja sosialismin välissä. Porvarilliset yhteiskuntapoliittiset ajatusmuodot ja käytännöt vuosisadan vaihteen Suomessa. Poliittisen historian pro gradu -tutkielma Helsingin yliopistossa 1982.
- 5 Pertti Haapala: Ryhmistä luokaksi. Tampereen työväestön muodostuminen v. 1830—1920. Suomen historian lisensiaattitutkimus Tampereen yliopistossa 1982, s. 1—4.
- 6 Matti Klinge: Historia- ja perinnetieteet, filosofia. — Suomen kulttuurihistoria III. Toimituskunta Päiviö Tommila, Aimo Reitala, Veikko Kallio. Porvoo 1982, s. 197.
- 7 Vanhan työväenliikkeen kirjallisuutta käsittelevä kaksiosainen "Joukkosydän" ilmestyi vuonna 1966. Tämän alustuksen esittämisen jälkeen, vuosina 1983—1984, Palmgren on julkaissut vuodesta 1918 1950-luvun alkuun ulottuvan kolmisosaisen tutkimuksen "Kapinalliset kynät".
- 8 Hentilän kirjoittaman "Suomen työläisurheilun historian" toinen osa on ilmestynyt tämän alustuksen esittämisen jälkeen, vuoden 1984 lopussa.